

YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE VE YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİM SETLERİNDE KALIP SÖZLER*

Formulaic Expressions in Foreign Language Teaching and its Representation in Turkish Teaching Sets For Foreigners

Semra BAYRAKTAR**

Dil Araştırmaları, Güz 2020/27: 171-197

Öz: Gündelik iletişimde selamlaşma, kutlama, karşılama-uğurlama, teşekkür etme, övme, eleştirme, uyarma, ikna etme gibi belirli edimlerin ifadesinde sıklıkla kullanılan kalıp sözler yabancı dil öğretiminde önemli bir yere sahiptir. Temel seviyede, asgari düzeyde de olsa, ana dili konusurulla iletişim olanağı sağlayan kalıp sözler, ilerleyen aşamalarda kişinin ifade olanaklarını artırırken hızlı ve akıcı iletişimin gelişmesine yardımcı olur. Dolayısıyla kalıp sözler yabancı dil öğretiminin her aşamasında vardır. Bununla birlikte dildeki yoğunluğu, bağlamsal ve işlevsel çeşitliliği kalıp sözlerin hangi düzeylerde ve nasıl ele alınması gerektiği konusunda farklı uygulamalara neden olmaktadır. Bu çalışmada kitap setlerinden hareketle yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kalıp söz öğretimine yönelik nasıl bir yol izlendiği ve ne tür farklılıklar olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda kalıp sözler; sosyal ilişkilerin düzenlenmesi, duyguların ifadesi, tutumların ifadesi ve söylemin düzenlenmesi olmak üzere dört işlev çerçevesinde ele alınmış; İstanbul, İzmir ve Yedi İklim yabancılara Türkçe setlerinde bu işlevlere yönelik kalıp sözlerden hangilerine, hangi düzeylerde yer verildiği listelenerek Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'ne göre değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kalıp söz, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, Türkçe öğretim setleri.

Abstract: In daily communication, formulaic expression used in the expression of certain acts such as greetings, celebrations, welcoming-farewell, thanks, praise, criticism, stimulation, persuasion play an important role in foreign language teaching. While it enables beginner level language speakers to communicate, it increases the fluency and speed of language learners with higher level of competency. Therefore, formulaic expression can be found at every stage of foreign language teaching. However, its intensity in the language, its contextual and functional diversity cause different implementations on the level of lexis and how they should be handled. In this study, it has been tried to determine the differences and the paths that are followed in the book sets which are used for teaching Turkish as a foreign language. Formulaic expressions in this study has been handled within the framework of four functions: the regulation of social relations, the expression of emotions, the expression of attitudes and the regulation of discourse. Teaching Turkish as a Foreign Language Book sets of Istanbul,

* Bu makale Semra Bayraktar'ın Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Anabilim Dalında Prof. Dr. Nurettin Demir danışmanlığında yürüttüğü "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Bir Kültür Aktarım Aracı Olarak Kalıp Sözler" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara/TÜRKİYE. b.semra@gmail.com, Orcid:0000-0003-2869-5396, Gönderim Tarihi: 06.07.2020 / Kabul Tarihi: 09.10.2020.

Izmir and Yedi İklim were evaluated according to the European Common Framework for Languages by listing the formulaic expressions that were used for these four functions at all levels.

Keywords: Formulaic expressions, teaching Turkish as a foreign language, Turkish teaching sets.

Giriş

Yabancı dil öğretimi, kişinin ana dili dışında başka bir dilde duyup okuduklarını anlayıp anlamlandırmasını, yazılı ve sözlü ifade becerilerinin geliştirilmesini hedefler. Bu hedefe ulaşmanın en temel yollarından biri ana dili konuşurlarının gündelik hayatta sıklıkla kullandığı kalıpları bilmektir. Selamlaşma, hâl hatır sorma, kutlama, teşekkür etme, özür dileme, övme, eleştirme gibi gündelik iletişimde belli edimlerin ifadesinde sıklıkla kullanılan kalıp sözler, yabancı dil öğretimde iletişimsel beceriler ve kültürel etkileşimin gerçekleşmesinde önemli bir yere sahiptir.

Kalıp sözler atasözü, deyim, ikileme, birleşik sözcük gibi kalıplaşmış dil birimlerdendir. Kalıplaşmış birimler, birden fazla sözcükten oluşmasına karşın tek bir birim olarak işlem görme, tek bir anlamı karşılama, sabit bir yapıya sahip olmakla birlikte sınırlı oranda değişikliğe izin verme, kültürel yapıdan beslenme ve onu yansıtma gibi özelliklere sahiptir. Diğer kalıplaşmış birimlerden farklı olarak tek sözcükten (Merhaba, Eyvallah, Teşekkürler, Hayırlısı) de oluşabilen kalıp sözler hızlı ve akıcı iletişim kurulmasında, bağlama uygun, kabul gören sözün bulunarak toplumsal ilişkilerin uyum içinde sağlanmasında, duygu ve tutumların ifade edilmesinde, söylemin düzenlenmesinde önemli işlevlere sahiptir. Türkçede *Merhaba*, *Hayırlı olsun*, *Geçmiş olsun*, *Kolay gelsin*, *Helal olsun*, *Özür dilerim*, *Allah belanı versin*, *Yazıklar olsun*, *Ne hâlin varsa gör*, *Sağlık olsun*, *Hadi canım sen de* gibi iyi dilekleri, dua ve bedduaları, duygu ve tutumları içeren çok sayıda kalıp söz bulunmakta ve sıklıkla kullanılmaktadır.

Kalıp sözler; sözcükten cümleye kadar farklı biçimsel özellikler gösteren, aynı bağlamsal koşullarda toplumun genelince ortak ve geleneksel bir kullanımı olan, sosyal etkileşim, kendini ifade ve söylem organizasyonu işlevlerinde kullanılan basit, hızlı ve akıcı iletişimin anahtarı sözlerdir. Kalıp sözler, düğün, ölüm, alışveriş, yeme-içme, karşılama-uğurlama, kutlama gibi gündelik hayatın farklı bağlamlarında yaygın ve geleneksel bir kullanıma sahiptir. Düğünlerde *Tebrik ederim*, *Darısı başına*; cenazelerde *Allah rahmet eylesin*, *Başınız sağ olsun*; yemeklerde *Eline sağlık*, *Afiyet olsun*; alışverişlerde *Güle güle kullanın*, *Hayırlı olsun*; bayramlarda *Bayramınız kutlu olsun*, *Nice mutlu bayramlara* kalıp sözleri sıklıkla söylenir. Aksan (2006: 191) toplumsal ilişkilerdeki işlevinden hareketle **ilişki sözleri** olarak da adlandırdığı kalıp sözleri “Hoş geldiniz, affedersiniz, afiyet olsun, iyi yolculuklar gibi her toplumun dilinde görülen ilişki sözleri, başka örnekleriyle, toplumların kendilerine özgü kültürlerinin izlerini ortaya koymakta, görgü kurallarından kaynaklanan sözlerle de örtüşmektedir.” diyerek açıklamaktadır. Kalıp sözlerin yeterli araştırma olmadığı için kalıplaşmış diğer birimlerle sıklıkla karıştırıldığını belirten Gökdayı (2015: 3), kalıp sözlerin bir toplumun kültürüne ışık tutarak onun inançlarını, insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve görenekleri yansıttığını, bu işlevinden hareketle kalıp sözler incelenerek

bir toplumun kültürü hakkında fikir yürütülüp bazı çıkarımlarda bulunulabileceğini söyler. Çotuksöken (2015: 308) ise “Toplumun bireyleri arasında teşekkür etme, özür dileme, rica etme, tanışma, yolcu karşılama/uğurlama, bir isteği dile getirme gibi çeşitli bağlamlarda kullanılan sözlerin genel olarak ‘kalıpsözler’ bağlamında ele alındığını belirterek bunlara **bağlamsal sözler** ya da **ilişki sözleri** (ya da karşılama sözleri) adının da verilebileceğini” ifade eder. Kültürel özelliğinden hareket eden Kula (1996: 46) **kültür birimler** dediği kalıp sözlerin “dilin kültürelliğinin belirginleştiği adlandırmalar” olduğunu belirtir.

Kalıp sözler, gerek toplumsal ilişkiler gerekse kişinin kendini ifadesindeki işlevleri nedeniyle yabancı dil öğretiminde dilin farklı bağlamlarda, uygun bir şekilde kullanılmasını içeren iletişimsel edincin kazanılmasında önemli bir yere sahiptir. Yabancı dil öğretiminin ilk aşamalarında tanışma, selamlaşma, hâl hatır sorma, kutlama gibi bağlamlarda, asgari düzeyde de olsa ana dili konuşuruyula iletişim olanağı sağlayan kalıp sözler, ilerleyen aşamalarda kişinin kendini ifade olanaklarını artırırken dış dünya gerçekliğini yeni bir dilde anlamlandırmasına yardımcı olur. Daha çok çaba gerektiren yeni ifadeler oluşturmak yerine bağlama uygun, hazır kalıplar sunarak ana dili konuşurlarıyla doğru, hızlı ve akıcı iletişim kurulmasını sağlar. Bununla birlikte dildeki yoğunluğu, bağlamsal ve işlevsel çeşitliliği kalıp sözlerin yabancı dil öğretiminde ele alınışını zorlaştırmakta, buna bağlı olarak yabancılara yönelik Türkçe kitap setlerinde yer alan kalıp sözler de aynı kalıp sözün düzeyleri de farklılık gösterebilmektedir. Amaca ve hedef kitleye göre setlerde yer alan kalıp sözler farklılık gösterebilir. Kitapların sınırlılıkları göz önüne alındığında yer verilen kalıp söz sayısının yeterliliği de tartışılabilir. Ancak aynı amaca ve hedef kitleye yönelik hazırlanan bir sette temel düzeyde yer alan bir kalıp sözün başta bir sette ileri düzeyde ele alınması, birinde birden fazla ele alınan kalıp söze başka bir sette yer verilmemesi bu konuda belli bir plandan çok sezgisel bir yaklaşımla hareket edildiğinin göstergesidir. Bu çalışmada, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi setlerinde yer alan kalıp sözlerden hareketle yabancı dil öğretimdeki yeri ve öğretim yöntemleri irdelenerek kalıp sözlerden daha çok ve daha planlı şekilde yararlanılmasına yardımcı olmak amaçlanmaktadır. Bu amaçla öncelikle kalıp sözlerin yabancı dil öğretimindeki yeri ve öğretim yöntemleri ele alınacak, bu bilgiler ışığında İstanbul, İzmir ve Yedi İklim yabancı dil olarak Türkçe öğretim setlerinde temel, orta ve ileri düzeyde yer alan kalıp sözler, düzeyleri ve öğretim yöntemleri açısından değerlendirilecektir.

1. Yabancı Dil Öğretiminde Kalıp Sözler

Kalıp sözlerin gündelik iletişimde sosyal etkileşim ve kişinin kendini ifadesinde sahip olduğu önemli rol, doğal olarak, yabancı dil öğretiminde de önemli bir yere sahip olmasını gerektirmiştir. Bununla beraber özellikle 1970’li yıllara kadar basmakalıp ifade aracı olarak görülerek önemsenmemesi, kalıp sözlerin ana dili ve yabancı dil öğretiminde de göz ardı edilmesine, sezgisel bir yaklaşımla ve plansız bir şekilde ele alınmasına neden olmuştur. Yabancı dil öğretiminde iletişimsel becerilerin ön plana çıkması, iletişimin önemli bir parçası olan kalıp sözlere yönelik ilgiyi de artırmıştır. Bu çerçevede gerek ana dili gerekse yabancı dil öğretiminde kalıp sözlerin öğretimine yönelik çalışmalar artmıştır.

İletişimsel yaklaşımın temel alındığı Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi-AOÖÇ (Common European Framework of Reference for Languages-CEFR)'nde, kalıp söz kullanımı, toplumdilbilgisel ve pragmatik bir yeterlik olarak her düzeyde vurgulanmaktadır. Bağımsız dil yeterliğinin tanımlanabilecek en düşük basamağı olan A1'de "Birini selamlamak ya da birine veda etmek için gerekli en basit nezaket kurallarını kullanarak, lütfen ve teşekkür ederim diyerek, kendini tanıtarak ya da özür dileyerek vb. basit bir sosyal ilişki kurabilir." ifadeleri kullanılarak yeni başlayanlar için yararlı öğretim hedefleri belirtilmektedir (AOÖÇ 2013: 125).

A2, toplumsal işlevleri gösteren tanımlayıcılarının çoğunun bulunduğu düzeydir. Bu düzeyde öğrenci "Yaygın selamlaşma ve hitap kalıplarını kullanarak çok kısa bir tanışma konuşmasının üstesinden gelebilir. Bir davet ya da özrü dile getirebilir ve benzeri durumu yanıtlayabilir. Basit bir bilgi alışverişi yapmak, istekleri bildirmek, düşünce ve görüşlerini dile getirmek gibi temel dil işlevlerini kullanabilir ve onlara karşılık verebilir. En basit ve en çok kullanılan kalıp ifadeleri kullanarak temel, sıradan durumlarda basit ama etkili bir şekilde iletişime geçebilir (AOÖÇ 2013: 125).

Sözlü iletişimi sürdürebilme yeteneğini kapsayan B1'de; toplumsal inanç, gelenek, görenek, görüş ve inançlar ile nezaket kurallarının bilincinde olarak "En gerekli dilsel araçları ve uygun bir hitap tarzı kullanarak geniş çapta dil işlevlerini gerçekleştirebilme ve bunlara cevap verebilme" becerisi vurgulanmaktadır (AOÖÇ 2013: 124). Etkili toplumsal söylem biçimi ve daha güçlü bir dil bilincinin oluşturulduğu B2 düzeyinde ise; kendini uygun bir durumda ifade edebilme, hem resmî hem de gayri resmî bir üslup kullanarak inandırıcı, anlaşılır ve nazik bir şekilde ifade etme becerisiyle birlikte "Hızlı ve günlük konuşma dili kullanılsa da epey bir çaba harcayarak grup tartışmalarıyla başa çıkabilme ve katkıda bulunabilme" yeterliliği aranmaktadır (AOÖÇ 2013: 124).

Akıcı ve anında oluşan bildirişimin sağlandığı C1 düzeyinde; dili esnek ve etkili bir şekilde kullanma, duygularını ifade edebilme, imada bulunabilme ve şakalaşabilmenin yanı sıra "büyük çapta deyim ve günlük konuşma diline ait ifadeleri tanıma ve farklı hitap tarzları doğru olarak değerlendirebilme" yeterliği beklenmektedir. Dilin ileri düzeyde başarıyla öğrenildiği, bildirişimde kesinlik, uygunluk ve konuşma rahatlığının sağlandığı C2 düzeyinde ise; ana dili konuşurlarının ifadelerinin toplumdilbilgisel ve sosyokültürel kapsamını doğru değerlendirme, kendi dilini konuşanlarla hedef dil konuşurları arasında bu noktada köprü kurabilme ile "deyim ve günlük konuşma diline ait ifadeler hakkında geniş bilgi sahibi olma ve ince anlatım farklılıklarının bilincinde olma" yeterlikleri beklenmektedir.

İnsanlar dili bağlamın gerektirdiği şartlara göre kullanmaktadır. Farklı iletişim şekillerini gerekli kılan sosyal ortamlarda, kişiden duruma uygun belli ifadeleri dillendirmesi beklenir. Toplum üyelerinin ortak bellek alanında yer alan kalıp sözlerin nerede, ne zaman, kim tarafından, nasıl kullanılacağı da ortak toplumsal iradeyle belirlenip kalıplaşmıştır. Ana dili konuşurunun erken çocukluk döneminden itibaren önce yakın çevreden, sonrasında sosyal ortam ve eğitim yoluyla öğrenip içselleştirdiği kalıp sözlerle bir yabancı dil öğrenirinin tanışması öğretimin ilk aşamasında başlar. Yabancı dil öğrenmeye başlayan kişi ilk olarak "Merhaba, benim adım..., Memnun oldum, Nasılsınız, Günaydın, İyi günler vb." kalıp sözlerle karşılaşır ve ana dili konuşuruyula ilk temasını selamlaşma ve tanışmaya yönelik olan bu kalıplarla sağlar. Dil öğrenimi geliştikçe farklı bağlamlara yönelik kalıp söz varlığı da gelişir. Dolayısıyla kalıp sözler

yabancı dil öğretiminin her aşamasında vardır. Bununla beraber bir yabancı için kalıp sözleri öğrenmek pek de kolay değildir. Dildeki yoğunluğu, bağlamsal ve işlevsel çeşitliliği, kültürel özellikleri kalıp sözlerin öğrenimini zorlaştıran etkenlerdendir (Wray ve Perkins 2000, Pawley 2009, Martı 2014). Başlangıçta kendi dilinde doğrudan karşılığı olan kalıp sözlerle yabancı dil öğrenimine başlayan kişi, ilerleyen zamanda kendi kültüründe, dolayısıyla dilinde karşılığı olmayan kalıplarla ve bu kalıpların farklı bağlamlarda, farklı anlamlarda kullanımıyla karşılaşarak zorlanır. Bunlara bir de ses tonu, jest ve mimik gibi anlamı değiştiren unsurların eklenmesiyle öğrenmek iyice zorlaşır. Tüm bu zorluklar, elbette, beraberinde çözüm arayışlarını da getirmiş ve son yıllarda gerek Türkçede gerekse İngilizcede gittikçe artan sayıda çalışmaya yer verilmiştir (Wray 2009, Erman 2009, Wood 2009, Yılmaz ve Ertürk Şenden 2014, Kara ve Memiş 2015, Demir 2016 vd.). Bu çalışmalarda özellikle kalıp sözlerin yabancı dil öğretimindeki işlevleri ve öğretim yöntemleri ele alınmaktadır.

1.1. Yabancı Dil Öğretiminde Kalıp Sözlerin İşlevleri Nelerdir?

Kalıp sözlerin yabancı dil öğretimindeki işlevleri ile ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Myles vd. (1998: 32) araştırmacıların kalıp sözlerle ilgili tartışmaları üç geleneksel işlev çerçevesinde yaptığını belirtmektedir. Bu işlevlerden ilki öğrenirin kalıp dil kullanımının bir iletişim stratejisi olduğudur. Buna göre öğrenir, hedef dil kurallarında yeterli olmadığından asgari düzeyde de olsa iletişim kurmak için kalıp dili kullanmaktadır. İkincisi, kalıp dil kullanımının daha hızlı ve akıcı kullanıma olanak verdiği için bir üretim stratejisi olduğudur. Tartışmalarının merkezinde olan üçüncü işlevi ise kalıpların öğrenirin gramatikal yeterliklerin ortaya çıkıp gelişmesine ne oranda katkıda bulunduğudır.

Kalıp dilin ikinci dilde üretimsel ifadelerle katkısı tartışma konusu olsa da yapılan araştırmalar, dil kullanımında kalıplaşma ve sıralamaya duyarlı olduğunu ve ana dili konuşurlarının genel kabul görmüş eş dizimsel yapıları daha az akıcı olanlara göre daha sık kullandığını göstermiştir (Ellis vd. 2008: 376). Wray (2000: 10) yetişkin ana dili konuşurları, L1 (ana/kaynak dil) öğrenirleri, çocuk ve yetişkin L2 (yabancı/hedef dil) öğrenirleri ile afazıkların çıktıklarındaki kalıpsal dil üzerine yaptığı geniş çaplı araştırmasında tüm konuşmacı tiplerinin belirli amaçlara (selamlaşma, cezalandırma) erişmek ve etkileşimi sürdürmek için kalıpsal dizilişleri kullandığını tespit etmiştir. Schmitt ve Carter (2004: 5) da birçok işlevin (örneğin özür dileme, istekte bulunma) ifadesinde bir ve birden fazla kalıpsal dizinin tercih edilebileceğini belirterek bir konuyu değiştirmek için genellikle kullanılan *bu arada* (by the way) yerine *konu değiştirme zamanı* (It's time for topic change) gibi yeni bir cümlenin çok daha nadiren oluşturulduğunu belirtmektedir.

Kalıplaşmış dil, bireylerin gerek fiziksel gerekse sosyal ihtiyaçlarını en az çabayla ve anlaşılır bir şekilde iletmesini sağlayarak yaşamını sürdürmesinde pratik bir iletişim aracı işlevi görür. Bu pratiklik aynı zamanda konuşmanın hızlı ve akıcı olmasında da önemli bir etkiye sahiptir. Yapılan araştırmalar dinleme, konuşma, okuma ve yazmada hızın ve akıcılığın sağlanmasında kalıp sözlerin önemli bir etken olduğunu göstermiştir. Az sayıdaki araştırmacının çok sınırlı bir bölümünde, sözel iletişimin etkililiğiyle kalıp sözlerin kullanımını arasındaki bağlantı örneklerine yer verildiğini belirten Wood (2009: 41), yaptığı araştırmada kalıplaşmış dilin akıcılığı zamanla kolaylaştırdığını saptamıştır.

Kalıplar konuşmacıya gerekli sözlüksel parçaları oluşturmak, söylemin ileriki bölümlerini planlamak vb. için zaman verir. Bu nedenle konuşma kelimesi kelimesine oluşturulmaz. Konuşmacı ritim, çeşitlilik, sözcüksel dizi, bağlamın yaratım süreciyle bağlantısı ya da ezberlenen büyük miktardaki parçanın birleştirilmesine odaklanabilir.

Bazı araştırmacılar öğrenirlerin kalıp dizileri yalnızca okuma hızı ve kavramayı artırmada değil, aynı zamanda ana dil üslubunda yazabilmek için de bilmek zorunda olduğunu ancak bire bir çevirinin iyi bir yol olmadığını belirtmektedir (Ellis vd. 2008: 377-378). Erman (2009: 324-325) bu noktada, “Bir metnin akışını ve okunabilirliğini sağlayan nedir?” sorusunu yönelterek bunun kısmi cevabının doğru gramer ve genel tutarlılık dışında çoklu kelime kalıpları ve ifadeleri olduğunu belirtir. Erman, kelime kombinasyonlarının, yetersiz ve hatalı kullanımda ya da ikinci dil öğrenenlerin yazdıkları metinlerde olduğu gibi okuma akışı bozulduğunda varlıklarının ve akıcılık konusundaki öneminin farkına varıldığını ifade ederek ikinci dil yazılarında kanıtlanan akıcılık eksikliğinin yeterli kelime birliklerinin olmamasından kaynaklandığını savunmaktadır.

Kalıp sözlerin temel dil becerilerinin yanı sıra sosyal ve kültürel uyuma etkisi de yabancı dil alanındaki araştırma konularından biridir. Bir topluluğun üyesi olan insan var olmak ve varlığını sürdürebilmek için fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarını gidermek zorundadır. Bu zorunluluk onu ister istemez diğer insanlarla etkileşim içinde olmaya yönlendirir. Özellikle yabancı bir ülkede, yabancı bir dilde iletişim kurmak gerektiğinde kalıp sözler, sınırlı da olsa, hızlı bir şekilde iletişim kurarak ihtiyacımızın giderilmesini sağlar.

Yapılan araştırmalar, hedef dil konuşurlarıyla etkileşime girmenin ve sosyo-kültürel ortamlara katılmanın kalıp söz varlığını, kalıp söz kullanımının da sosyal etkileşimi geliştirdiği, dolayısıyla bu iki etkenin birbirini desteklediğini göstermektedir. Adolphs ve Durow (2004) kalıpsal dizi ediniminin sosyo-kültürel entegrasyonu etkileyip etkilemediğine yönelik Birleşik Krallık'ta eğitim gören ve entegrasyon düzeyleri birbirinden farklı, iki Çinli kadın öğreniri denek olarak seçtikleri bir araştırma yapmıştır. Öğrenirlerle 7 aylık sürede yapılan 5 röportajın analizi sonucunda, nispeten iyi entegre olmuş öğrenirin zamanla kalıplaşmış dizileri kullanımının arttığını ancak iyi entegre olmayan öğrenirde kalıplaşmış dizi kullanımının herhangi bir gerçekliğe yükselmediği görülmüştür. Ayrıca öğrenirlerin kullandığı kalıpsal dizilerin türleri karşılaştırıldığında ana dili konuşurlarının derleminde bulunan en sık frekansa sahip olanlarla sadece bir miktar örtüştüğü belirlenmiştir.

Kalıp sözlerle ilgili yabancı dil öğrenirlerini merkeze alan araştırma sonuçları, bu sözlerin dinlediğini ve okuduğunu anlama; hızlı ve akıcı konuşma, okuma ve yazma ile sosyal ve kültürel uyum konularında öğrenire kolaylık sağladığı ve etkileşimi hızlandırdığı yönündedir. Kalıp sözlerin yabancı dil öğrenenler açısından sahip olduğu bu işlevler, öğretimine yönelik çalışmaları da artırmış ve “Kalıp sözler en iyi şekilde nasıl öğretilir?” in cevabı aranmaya başlanmıştır.

1.2. Kalıp Sözlerin Öğretimi

Kalıp sözlerin öğretiminde öğrenirin özellikleri (yaş, zekâ, motivasyon düzeyi) ve öğretimin niteliklerinin (öğretmen, zaman, öğrenme ortamı, program, uygulanan

yöntem ve yaklaşımlar, öğretim ilkeleri) yanı sıra konunun kapsamı da çalışmaların ana çerçevesini oluşturmaktadır.

Kalıp sözler, sabit ve yarı sabit olmak üzere temelde ikiye ayrılmaktadır. Bu yapısal farklılık kalıp sözler ele alınırken, özellikle sınıf içi etkinliklerde, farklı uygulamaların yapılmasını zorunlu kılmaktadır. *Kolay gelsin, Geçmiş olsun, Afiyet olsun, Hayırlı olsun, Bereket versin* vb. sabit yapıda olan kalıp sözlerin öğretiminde “ezber”, “taklit” ve “tekrar”ın önemli bir yeri vardır. Çünkü “söz konusu kalıp sözler olduğunda dil kullanıcılarının yaratıcı dilsel davranışlarının tam tersine kalıplar bu davranışların taklit yönlerini içerir (Corrigan vd. 2009: 14). Sabit yapıdaki kalıp sözler yapı ve anlam yönünden tamamen kalıplaşmış olduğundan yaratıcılığa izin vermez, bu nedenle genellikle ezber yoluyla öğrenilir. Sınıf içi etkinliklerde, öğrenilere tanışma, selamlaşma, vedalaşma, kutlama, karşılama, yolcu etme, misafir etme vb. durumlarda kullanılan sabit kalıplar verilerek taklit ve tekrar etmeleri istenebilir ve bu etkinlik sınıftaki tüm öğrencileri kapsayacak şekilde devam ettirilebilir. Kalıp sözler, çok farklı bağlamlarda, farklı işlevlerde kullanıldığından öğrencilerin bu yapıları ezberlemeleri hiç de kolay değildir. Özellikle sınıf içi etkinliklerde, kalıp sözlerin ezberlenmesi ve telaffuzu konusunda zorluk çeken öğrencilere bu yapıların yabancı dil öğrenmeye katkıları açıklanarak motivasyonlarının yükseltilmesine yardımcı olunmalıdır.

Ezber dayalı olan sabit yapıların yanında, yarı sabit özellikteki kalıp sözler kural yönelimlidir. Buna bağlı olarak ezber dayalı sabit yapılarda bütüncül öğrenme yapılırken yarı sabit yapılarda tamamlama çalışmaları etkinliklerin temelini oluşturmaktadır. Sınıf içi etkinliklerde yazılı ya da sözlü tamamlama etkinlikleri yapılarak öğrencilerin yarı sabit yapıları kullanmaya yönelik pratikleri artırılabilir. Schmitt ve Carter’ın (2004: 6) da ifade ettiği gibi bazı durumlarda sabitlik avantajlıdır. Örneğin *Dikkat et!* Kolayca tanınabilen bir uyarıdır ve onu anlamak için küçük bir işlem gereklidir. Bununla birlikte, anlamın daha esnek olmasına izin vermek, dil kullanımının çoğunda bir avantajdır. Ancak burada yarı sabit yapıların semantik kısıtlamaya sahip olduğu unutulmamalıdır. Kalıp yapıdaki boşluklar her zaman açık değildir ve semantik kısıtlamalar sözcük seçimini ve kullanımını sınırlar. Bazı kalıpların devamında gelen sözcük/sözcükler genelde olumluyken bazıları anlam ya da yapı yönünden olumsuzluk taşır. Bu nedenle yarı sabit yapıdaki kalıp sözler öğretilirken tamamlanacak kısmın olumlu ya da olumsuz anlam özellikleri dikkate alınmalıdır. Örneğin *Güle güle* kalıbı, devamında *oturun, giyin, kullanın, gidin* ifadeleriyle tamamlanarak her zaman olumlu bir anlam taşımaktadır. *Allah bilir* kalıp sözü ...*yine kapıyı açık bırakmıştır, ... benim dedikodumu yapmışlardır, ...yine beni dinlememiştir, ...o da seni unutmamıştır* örneklerinde olduğu gibi gerek yapı gerek anlam yönünden hem olumlu hem de olumsuz bir nitelik göstermektedir. *Allah’ımı seversen...* kalıp sözü ...*benimle gel, ... yapma, ...buradan git/gitime* ifadelerinde olduğu gibi hem olumlu hem de olumsuz bir yakarış/istek ifadesi olabilmektedir. Öğrencilere yarı sabit yapılarla ilgili tamamlama etkinlikleri yaptırılırken ifadenin olumlu, olumsuz ya da her iki anlam özelliğini taşıyıp taşımadığına dikkat çekilmeli ve en yaygın/baskın anlam özelliğine yönelik örnekler öncelikli olarak ele alınmalıdır.

Kalıp sözlerin öğretiminde, özellikle otomatik kullanımın geliştirilmesinde başvurulacak yöntemlerden biri de “örtük öğrenme”dir. Erman (2009: 345), örtük

bilgiyi elde edebilmeleri için öğrencilerin, en üst düzeyde okuma fırsatıyla karşılaşması ve dile maruz bırakılması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca öğretmenler çok sözcüklü ifadeleri içermeye olasığundan dolayı yabancı dil öğrencilerinin sözcük hatalarına daha çok dikkat etmelidir.

Kalıp sözlerin öğretimine yönelik, yapısal etkenlere bağılı taklit, tekrar ve tamamlama dışında çok çeşitli etkinlik ve materyallerden yararlanılabilir. Kalıp sözler toplumun geneline benimsenip kullanıldığından yabancı dil öğrenirleri bu yapılarla sıklıkla karşılaşacaktır. Bu karşılaşma, hedef dilin konuşulduğu ülkede bulunmaktan bağımsız olarak, televizyon dizileri ve filmler, sosyal medya, şarkılar, gazete, kitap vb. kaynaklar yoluyla olacaktır. Kalıp söz öğretiminde bu kaynakların yanı sıra günlük hayatın farklı bağlamlarına yönelik canlandırma etkinliklerinden de yararlanılabilir.

2. Yöntem

Çalışmamızda doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma dokümanı olarak yabancı dil olarak Türkçe öğretimi materyallerinden dinleme metinleri/CD'lerini de içeren İstanbul, İzmir ve Yedi İklim kitap setleri temel alınmıştır.

2.1. Sınırlılıklar

Çalışma temel, orta ve ileri düzeye yönelik İstanbul, İzmir ve Yedi İklim öğretim setleri ile sınırlıdır.

2.2. Uygulama

Kalıp sözler oldukça çeşitli bağlam ve işlevde kullanılmaktadır. Bunun bir sonucu olarak yapılan çalışmalarda farklı sınıflandırmalar ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızda kalıp sözler hem gündelik iletişimdeki yeri hem de yabancı dil öğrenirinin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak işlev ve bağlamlarına göre sınıflandırılmıştır:

Tablo 1: Kalıp sözlerin sınıflandırılması

SOSYAL İLİŞKİLERDE KULLANILAN KALIPLAR	DUYGU İFADE ETME KALIPLARI	TUTUM BELİRTME KALIPLARI	SÖYLEM DÜZENLEME KALIPLARI
1. Gündelik İletişim -Selamlaşma -Hâl hatır sorma -Tanışma -Alışveriş -Banyo, saç kestirme -Eğlence -Mücadele (Ders, iş, sınav, yarış) -Sıkıntı, hastalık -Yeme içme	-Acıma-Üzüntü -Beğeni-memnuniyet -Belirsizlik-çaresizlik -Endişe-Korku -Minnet -Öfke -Özlem -Pişmanlık -Sevgi -Şaşkınlık	-Bireyci/Toplumcu tutum -Cinsiyetçi tutum -Eleştirme -İkna -İroni (Tersinleme) -İtiraz-Ret -Nezaket -Onaylama -Övme -Özür	-Konuya giriş -Konuyu değiştirme -Konuyu toparlama

<p>2. Kutlama -Bayram -Doğum -Doğum günü -Evlilik, Nişan -Kandil -Sünnet -Övülesi bir şey yapma -Özel günler (yılbaşı, doğum günü, anneler günü vb.) -Yeni başlangıçlar</p> <p>3. Taziye -Başsağlığı dileme</p>		<p>-Sabır -Söz verme -Teşekkür -Umursamama -Uyarma</p>	
---	--	--	--

Kalıp sözler sosyal ilişkilerin düzenlenmesi, duyguların ifadesi, tutumların ifadesi ve söylemin düzenlenmesi olmak üzere dört işlev çerçevesinde ele alınmış, A1, A2, B1, B2, C1 ve C2 düzeylerinde İstanbul, İzmir ve Yedi İklim yabancılar Türkçe setlerinde bu işlevlere yönelik kalıp sözlerden hangilerine, nasıl yer verildiği incelenerek değerlendirilmiştir.

3. Bulgu ve Yorumlar

İnceleme ve değerlendirmemize konu olan kitap setlerinden;

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe seti; ders ve çalışma kitabından oluşmakta olup her bir kitapta 6 ünite yer almaktadır. A1, A2, B1, B2 düzeylerine ayrı kitaplar hâlinde yer verilen setin ileri düzeye (C1-C2) yönelik tek bir kitabı bulunmakta olup C1/+ olarak ele alınmaktadır. Çalışmamızda, 12 üniteden oluşan ileri düzey ders ve çalışma kitabının ilk 6 ünitesi C1, son altı ünitesi de C2 düzeyinde değerlendirilmiştir.

İzmir Yabancılar İçin Türkçe seti; A1 ve A2 düzeylerinde ders ve alıştırmaya kitabı; B1 düzeyinde ders, alıştırmaya ve öğretmen; B2 düzeyinde ders ve öğretmen; C1 düzeyi ise yalnızca ders kitabından oluşmaktadır. Setin C2 düzeyine yönelik kitabı bulunmamaktadır. Tüm kitaplarda 8 ünite yer almaktadır.

Yedi İklim Türkçe öğretim seti her düzey için ders, çalışma ve öğretmen kılavuz kitaplarından oluşmaktadır. Seti oluşturan ders ve çalışma kitaplarında 8 ünite bulunmaktadır.

Yabancılar için Türkçe kitap setlerinde ve dinleme CD'lerinde yer alan kalıp sözlerin düzeylere ve bağlamlara göre dağılımı aşağıda verilmiştir.

3.1. Sosyal İlişkilerde Kullanılan Kalıplar

Çalışmamızda sosyal ilişkilerin düzenlenmesinde kullanılan kalıp sözler; gündelik iletişim (selamlaşma, alışveriş, karşılama-uğurlama vb.), kutlama (düğün, yılbaşı, bayram vb.) ve taziye olmak üzere üç bağlamda ele alınmaktadır. Kalıp sözlerin bağlam

ve işlevlerine göre ders kitaplarında yer aldığı ve tekrarlandığı düzeyler Tablo 2, 3, 4'te görülmektedir. Satırlarda boş bırakılan düzeylerde ilgili kümeye ait söz kalıpları yer almamaktadır.

Tablo 2: Gündelik iletişimde kullanılan kalıp sözlerin kitap setlerinde yer alma düzeyleri

BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim
Selamlaşma Tanışma Hâl hatır Sorma	Alo	A1, A2, B2	A1, A2, B1, B2	A2, B1, B2, C2
	Eh işte! Fena değil.	A1	-	-
	Günaydın.	A1, A2	A1, B1	A1, A2, B1, B2
	İyi akşamlar.	A1, A2, B2	A1	A1
	İyidir.	-	B1	-
	İyi geceler.	A1, A2	A1	A1
	İyi günler.	A1, A2	A1, A2, B1, C1	A1, A2, B1, B2, C1, C2
	İyilik/iyilik sağlık	A1	A1	-
	İyiyim.	A1, A2, B2	A1, A2, B1, B2	A1, A2, B1, C1, C2
	(Tanıştığımıza) Memnun oldum.	A1, A2, B2	A1	A1, B1, C2
	Merhaba	A1, A2, B1, B2, C1	A1, A2, B1, B2, C1	A1, A2, B1, B2, C1, C2
	Merhabalar (İstanbul, B2)	A1, A2, B1, B2, C1	A1, A2, B1, B2	A1, A2, B1, B2, C2
	Nasılsın?	A1	A1, B1	A1, A2
	Nasılsınız?	A1	A1, B1	A1, A2
	Ne haber/Naber?	A1	A1, A2, B2, C1	-
	Ne olsun (işte)	A2	A1, B1	-
	Ne var ne yok?	A1	-	-
	Selam	A1	A1, A2, C1	B1, C1, C2
Selamünaleyküm/ Aleykümselem	-	-	B1	
Alışveriş	Bereket versin.	-	-	A1
	Daha iyileri senin olsun.	-	B1	-
	Daha iyisi sizlere nasip olsun.	-	-	B2
	Hayırlı olsun.	A2, C1	B1	A2, B1
	Hayırlı uğurlu olsun.	-	-	B2
	İyi günlerde harcayın.	B2	-	-
	Güle güle giyin./Güle güle giy.	-	-	A2, C2
	Güle güle kullanın.	A2	A2	A1, B1, B2
Güle güle oturun.	-	C1	B2, C2	
Banyo, Saç sakal kesme	Sihhatler olsun.	-	B1	-

BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim
Eğlence	Bak keyfine	-	-	C2
	Değmeyin keyfime/ Değmesinler keyfimize	C1	-	-
	İyi eğlenceler	A2, B1	-	B1
	İyi seyirler	-	-	A2, B2
	İyi tatiller	A2	-	-
	Keyfine değme gitsin	-	-	B2
Karşılama Uğurlama	Allah'a emanet olun.	-	-	C2
	Allah'a ismarladık.	-	-	A2, B1, C2
	Allah kavuştursun.	-	B1	B2
	Bize de bekleriz.	-	-	B2
	Bize müsaade	-	-	B2
	Buyurun	A1, A2, B2, C1	A1, A2, B1, B2, C1	A1, A2, B1, B2, C2
	Elveda	C1	-	A1
	Görüşmek üzere	A1, A2, B1, B2	A1, A2, B1	A1, A2, B1
	Görüşürüz.	A1, A2, B1, B2	A1, A2, B1, B2, C1	B1, C2
	Güle güle	A1	A1, B1	A1, A2, B2, C2
	Haberleşelim.	-	B2	-
	Hayırlı yolculuklar.	-	A2	-
	Hoş bulduk.	A1, A2, B2	A1, A2, B1	A1, A2, B1, B2, C1
	Hoş geldin/Hoş geldiniz.	A1, A2, B1, B2	A1, A2, B1, B2, C1	A1, A2, B1, B2, C1, C2
	Hoşça kal/Hoşça kalın.	A1, B1, C1	A1, A2, B1, B2, C1	A1, B1, B2, C1
	İyi yolculuklar.	A1, B2	A1, A2	A1, A2, C1
	Kendine dikkat et.	-	-	B2
	Kendine iyi bak.	A1	B1	C2
	Sağlıkla kalın./Hadi kalın sağlıkla.	-	-	B2, C2
	Sağ salım gidip dönün.	B2	-	-
	Selam söyle.	C1	A1, B1, B2	A2
	Tekrar bekleriz.	A2	-	B2
	Uğurlar olsun.	B2	C1	-
	Uygun bir yerde ineyim.	C1	-	-
	Yine bekleriz/Yine beklerim.	-	-	A1, B2
	...yolcusu kalmasın.	-	-	A2
	Yolunuz açık olsun.	B2	-	B2
	Esen kalın.	B2	-	-

BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim
Mücadele (Rekabet, İş, Ders, Sınav)	Allah zihin açıklığı versin.	-	B1	B1, B2
	Başarılar diliyorum/Başarılar diliyoruz/Başarılar dilerim.	-	A1, B1	B1, B2
	Bol şans.	A1	-	-
	İyi çalışmalar.	-	A1, B2, C1	B2
	İyi dersler.	A1	-	-
	Kolay gelsin.	A2	A1, A2, B1, C1	A1, B1, B2
	Kolaysa başına gelsin.	-	B1	-
	Hayırlı işler.	A2	A1	A1, A2
Sıkıntı Hastalık	Yolunuz bahtınız açık olsun.	-	-	B1
	Allah can sağlığı versin.	-	-	B2
	Allah şifa versin.	-	-	B2
Yeme İçme	Geçmiş olsun.	A1	A1, A2, B1	A1, A2, B1
	Afiyet olsun.	A1, A2, C2	A1, A2, B1	A1, A2, B2
	Eline sağlık.	A2	A2, B1, C1	A2, B1, B2
	Ziyade olsun.	-	-	B2

Tablo 2’de de görüleceği üzere gündelik iletişimde tanışma, selamlaşma, hâl hatır sormaya yönelik kalıp sözler Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi’ndeki yeterliklere uygun olarak A1 düzeyinde ele alınmakta, ilerleyen düzeylerde de tekrar edilmektedir. Kitap setlerinde gündelik iletişime yönelik kalıp sözler temel düzeyde genellikle diyaloglarla verilmekte; tekrarlama, tamamlama ve eşleştirme çalışmalarıyla kavratılmaktadır.

Kitap setlerinde, selamlaşma ve iletişimin başlatılmasında *Merhaba* sözünün günün her saatinde, resmî ya da samimi ilişki içinde olunan herkese karşı kullanıldığından tüm düzeylerde en sık geçen kalıp söz olduğu görülmüştür. Gerçek bir soru anlamı taşımaktan öte nezaketin bir gereği olarak kullanılan *Nasılısınız?* ve teklifsiz kullanım şekli *Nasılısın?* tüm setlerde öncelikle ele alınan hâl hatır sorma kalıplarıyken *Naber?* ve *Selam* kalıp sözlerine de yer verildiği görülmektedir. Hedef kitlenin yaşı ve iletişim koşulları çerçevesinde özellikle İzmir setinde sıkça ve tüm düzeylerde yer alan *Naber* sözü yine aynı sette *Ne haber*, *Naber*, *N’aber* şeklinde farklı yazımlarıyla yer almaktayken Yedi İklim kitap setinde bu kalıp söz bulunmamaktadır. İstanbul setinde *Nasılısın*, *Ne haber/Naber*, *Ne var ne yok* ile diyalogun devamında *İyilik*, *senden ne haber*, *İyilik sağlık*, *Eh işte* kalıp sözlerine yer verilmektedir. İstanbul’un gündelik iletişime yönelik, teklifsiz dil kullanımı bağlamında, en fazla çeşitte kullanıma yer veren set olduğu görülmektedir.

Sosyal yaşamda, başkalarının mutluluk ve acılarına ortak olmak, ilişkileri uyum içinde sürdürmek amacıyla bağlamsal koşullara göre iyi dilek kalıpları kullanılmaktadır. Yabancı dil öğretiminde ana dili konuşurlarıyla iletişimin ve sosyal ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir yere sahip olan belli başlı iyi dilek kalıplarının temel düzeyde ele alınması gereklidir. Kitap setleri sosyal ilişkiler bağlamında değerlendirildiğinde *Geçmiş olsun*, *Kolay gelsin*, *Eline sağlık*, *Afiyet olsun*, *Buyurun*,

Hoş geldiniz, Hoş bulduk, Güle güle, Görüşmek üzere, Görüşürüz gibi yaygın ve sık kullanım içeren kalıp sözlere temel düzeyde yer verildiği görülmektedir.

Alışveriş: Kitap setlerinde alışverişte kullanılan kalıp sözlere bakıldığında *Güle güle kullan* sözüne setlerin tümünde temel düzeyde yer verilmekle beraber Yedi İklim dışında tekrar edilmediği görülmektedir. Kültürümüzde düğün, sünnet, yeni bir işe girme, eser meydana getirme vb. güzel gelişmelerde *Hayırlı olsun* sözü sıklıkla kullanılmaktadır. Çeşitli bağlamlarda iyi dilek ifadesi olarak kullanılan *Hayırlı olsun* sözü, alışveriş bağlamında tüm setlerde yer almaktadır. Kullanım sıklığına bağlı olarak İstanbul ve Yedi İklim’de temel düzeyde yer alan bu kalıp söz, İzmir’de B1 düzeyinde verilmektedir. Ayrıca alışverişlerde, müşteri ile satıcı arasında iyi dilek ifadesi olarak kullanılan *Bereket versin* sözü yalnızca Yedi İklim setinde, A1 düzeyinde yer almaktadır.

Alışveriş bağlamında kitap setlerine genel olarak bakıldığında Yedi İklim’de kalıp söz çeşitliliği ve sıklığının diğer setlere oranla daha fazla olduğu görülmektedir.

Eğlence: Kitap setlerinde, hoşça vakit geçirilmesini sağlayan aktiviteleri içeren eğlenceye yönelik kalıp sözler temaya bağlı olarak sinema, tiyatro izleme ile tatil bağlamlarında (*İyi eğlenceler, İyi seyirler, İyi tatiller*) yer almaktadır. İzmir kitap setinde eğlenceye yönelik kalıp söze yer verilmezken diğer setlerde farklı düzeylerde ele alındığı görülmektedir. Eğlencenin keyifle özdeşiminin ifadesi olan *Değmeyin keyfine, Keyfine değme gitsin, Bak keyfine* kalıp sözleri orta ve ileri düzeyde olmak üzere İzmir dışındaki diğer setlerde yer almaktadır.

Karşılama-Uğurlama: Dilimizde çok sayıda karşılama-uğurlama sözü (Bayraktar 2019: 223-224) bulunmakta olup setler de en fazla kalıp söz çeşitliliği bu bağlamda yer almaktadır. Gündelik yaşamda karşılama ve uğurlamaya yönelik sıklıkla kullanılan *Hoş geldin, Hoş bulduk, Hoşça kal, Güle güle, Görüşmek üzere, Görüşürüz* kalıp sözleri, *Buyurun* karşılama sözüyle birlikte, özellikle müşteri-hizmet sunan bağlamında, kitap setlerinde temel düzeyden itibaren her düzeyde yer almaktadır. Ortamdan ayrılırken ve iletişim sonlandırılırken kullanılan bu kalıp sözlerin yanı sıra uzun süreli yolculuk ve ayrılık sürecinde kullanılan kalıp sözlerden birkaçı da öğretim setlerinde ele alınmaktadır. Uzun mesafeli yolculuklar/ayrılıklar için *Allah’a emanet olun, Allah’a ısmarladık, Allah kavuştursun, Yolunuz açık olsun, Sağlıcakla kalın* kalıp sözlerinin yer aldığı Yedi İklim setinin en fazla çeşitte kalıp söze yer veren öğretim seti olduğu görülmektedir. Karşılama-uğurlama bağlamında, orta düzeyde, *Sağ salim gidip dönün, Şükür kavuşturana, Uğurlar olsun, Elveda, Esen kalın* kalıp sözleri de ortak ve sarmal bir şekilde olmasa da kimi kitap setlerinde yer almaktadır.

Kültürümüzde, misafirler ya da müşteri uğurlarken nezaketin bir gereği olarak *Yine/Tekrar bekleriz* sözü de kullanılmaktadır. İzmir dışındaki setlerde bu kalıp sözün yer aldığı görülmektedir.

Mücadele: Gündelik hayat basit işlerden zor görevlere belirli bir çabayı gerektirmektedir. Mesleğinin gereğini yapmaktan ders çalışmaya, temizlikten spora kadar belli bir mücadelede bulunana yönelik dilimizde en sık kullanılan iyi dilek

ifadesi *Kolay gelsin* sözüdür. Kitap setlerine bakıldığında *Kolay gelsin* sözünün tüm setlerde temel düzeyde; bitişken sözcüğü *Kolaysa başına gelsin* ifadesinin de İzmir setinde orta düzeyde yer aldığı görülmektedir. Bu kalıp sözle beraber *Hayırlı işler* temel, *İyi çalışmalar* da özellikle orta düzeyde en çok yer alan kalıp sözlerdir. Kitap setlerinin hedef kitlesinin öğrenci olmasına paralel olarak *Allah zihin açıklığı versin* ve *İyi dersler* iyi dilek ifadeleri, tümünde olmamakla birlikte, orta ya da temel düzeyde yer almaktadır. Daha çok yarış, sınav gibi rekabet gerektiren durumlarda kullanılan *Başarılar dilerim* ve *Bol şans* kalıp sözlerine de yine temel ya da orta düzeydeki kimi öğretim setlerinde yer verilmektedir.

Sıkıntı/Hastalık: Türkçede hastalık başta olmak üzere olumsuz durumlarda en sık kullanılan kalıp söz *Geçmiş olsun*'dur. Kitap setlerinde *Geçmiş olsun* sözü temel düzeyden itibaren, özellikle hastalık bağlamında ele alınmaktadır. Yedi İklim'de diğer setlerden farklı olarak *Geçmiş olsun* dışında *Allah can sağlığı versin*, *Allah şifa versin*, *Allah gecinden versin* kalıp sözlerine de orta ve ileri düzeyde yer verilmektedir.

Yeme-içme: Dilimizde yeme içme bağlamında en sık kullanılan *Eline sağlık* ve *Afiyet olsun* kalıp sözleri tüm setlerde, temel düzeyde ele alınmaktadır. Yedi İklim'de bu temel kalıpların yanı sıra *Ziyade olsun* sözü de orta düzeyde yer almaktadır.

Tablo 3: Kutlamada kullanılan kalıp sözlerin kitap setlerinde yer alma düzeyleri

BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim
Bayram	Bayramınız kutlu olsun.	A1	-	A1, B1, B2
	Bayramınız mübarek olsun.	-	-	A1, B1
	İyi bayramlar	-	-	A1
Doğum	Allah başışlasın.	A2	-	
	Gözünüz aydın.		-	B2
Doğum günü	Doğum günün(üz) kutlu olsun.	A1	-	
	İyi ki doğdun!	C2	-	A1, B1
	İyi ki varsın!	-	-	B1
	Nice senelere	A1	-	-
	Nice yıllara	A1	-	B1, B2
Evlilik/ Nişan	Allah'ın emri, peygamberin kavliyle kızınızı oğlumuzu istiyoruz.	-	-	B2
	Bir yastıkta kocayın/Allah bir yastıkta kocatsın.	-	-	B1, B2
	Darısı başına.	-	A2	-
	Hayırlı olsun.	-	A2	-
	Mutluluklar dilerim.	-	-	B2
	Sonsuz mutluluklar.	A1	-	-

BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim
Özel günler	Anneler günün kutlu olsun.	A1	-	B1
	Hayırlı ramazanlar.	-	-	B1
	İyi seneler	A1	-	-
	Mutlu yıllar!	A1	-	-
	Nice yıllara	-	-	B2
Övülesi/ Güzel bir şey yapma	Ağzınıza sağlık.	A2	B2	-
	Allah nazardan saklasın.	-	-	B2
	Başarılarınızın devamını dileriz.	-	-	B1
	Darısı bizim başımıza (ev alma).	-	-	B2
	Eline/Elinize sağlık.	-	-	A1
	Kırk bir buçuk kere maşallah	-	-	C1
	Kırk bir kere maşallah	-	-	C1
	Maşallah	-	-	A2, B2, C2
	Tebrik ederim/Tebrik ediyorum.	-	-	A2
	Tebrikler.	A1, B2	A1, A2, B1, C1	B1
	Yolunuz açık olsun.	A2	-	-
	Gözün aydın.	-	A1, A2, B1	B1
	Hayırlı olsun.	-	A2	A1, B1

Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'nde A1 düzeyinde; en basit nezaket kalıplarını kullanarak selamlaşma, teşekkür etme, özür dileme, rica etme, veda etme vb. ni içeren basit bir sosyal ilişki kurabilme; A2 düzeyinde ise en basit ve en çok kullanılan kalıp ifadeleri kullanarak basit ama etkili iletişime girebilme, istek, düşünce ve görüşlerini dile getirmek için temel dil işlevlerini kullanabilme yeterlikleri yer almaktadır (AOÖÇ 2013: 125). Bu bağlamda, kutlamada bulunma gerek kısa ve basit kalıp sözleri içermesi gerekse sosyal ilişki kurmaya katkılarından dolayı temel düzeyde ele alınması gereken yeterliklerdendir.

Tablo 3'te yer alan kutlamaya yönelik kalıp sözlere bakıldığında gerek ele alınan düzeyler ve bağlamlar gerekse yer verilen kalıp sözler açısından farklı uygulamaların olduğu görülmektedir. İstanbul ve Yedi İklim setleri, farklı bağlamlara yönelik kalıp sözlere İzmir setine göre daha çok yer vermekle beraber, iki set arasında ele alınan düzey yönünden farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, yeni yıl ve anneler gününü de içeren özel günlere yönelik kalıp sözler İstanbul'da A1, Yedi İklim'de B1 düzeyinde yer almaktadır. Yine Yedi İklim'de belirli bir tarihsel döngüyü içermeyen ve övünç duyulacak bir durum bağlamında kullanılan farklı kalıp sözler yer alırken İstanbul'da yalnızca temel kutlama kalıpları verilmektedir.

Kitap setlerinden İzmir’de bayram, doğum günü, yılbaşı vb. bağlamalara yönelik hiçbir kalıp söz yer almazken temel kutlama kalıpları olan *Tebrikler*, *Hayırlı olsun*, *Gözün aydın* sözlerinin temel ve orta düzeylerde yer aldığı görülmektedir. Kutlamalar yılbaşı, doğum günü, anneler-babalar günü, kadınlar günü gibi evrensel bir nitelik taşıyabildiği gibi Ramazan ve Kurban Bayramı gibi dinî, Cumhuriyet ve Zafer Bayramı gibi millî bir özellik de göstermektedir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kitap setlerine bakıldığında, kutlamaların genellikle ya evrensel ya da dinî boyutunun ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Kitap setlerinden İstanbul’da kutlama kalıpları gerek bayram gerek özel günler bağlamında bir bütün olarak ele alınarak listelenmekte; kültürel bir vurgu taşımaktan öte, bağlamsal ve işlevsel özellikleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Kitapta ayrıca dinî bayram kutlamaları hakkında genel bilgi verilmekte, el öpme ritüeline değinilmekle beraber *El öpenlerin çok olsun* kalıp sözü yer almamaktadır. Yedi İklim’de dinî bayramlara yönelik metin aracılığıyla bayram ziyaretinde bulunma, bayram namazı ve bayram ikramlarına değinilerek kutlama kültürümüz hakkında bilgi verilmekte; el öpme ritüeline yer verilmesine karşın *El öpenlerin çok olsun* kalıp sözü yer almamaktadır. İzmir öğretim setinde ise C1 düzeyinde “Türkiye’de Bayramlar” adlı dinleme metni aracılığıyla hem dinî hem de millî bayramlarımız tanıtılmakla beraber kutlama kalıpları yer almamaktadır.

Tablo 4: Taziye de kullanılan kalıp sözlerin kitap setlerinde yer alma düzeyleri

BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim
Başsağlığı	Başınız sağ olsun.	A2	B1	B1; B2
Dileme	Nur içinde yatsın.	-	-	B2, C2

Tablo 4’te görüldüğü gibi tüm setlerde *Başınız sağ olsun* sözüne yer verilmekte, bununla beraber İstanbul’da temel düzeyde yer alan başsağlığı dileği, İzmir ve Yedi İklim’de orta düzeyde ele alınmaktadır. Ölenlerin yakınlarına söylenen *Başınız sağ olsun* sözünün yanı sıra Yedi İklim setinde orta ve ileri düzeyde, ölene duayı içeren *Nur içinde yatsın* sözüne de yer verilmektedir.

3.2. Duygu İfade Etme Kalıpları

Çalışmamızda duygular çeşitlerine göre (acıma, minnet, öfke, en şaşkınlık vb.) listelenmekte olup setlerde en çok kalıp söz varlığı beğeni/memnuniyet, belirsizlik/çaresizlik ve şaşırma bağlamında yer almaktadır. Setlerde yer alan duygu kalıpları ve düzeyleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 5: Duygu ifade etme kalıplarının kitap setlerinde yer alma düzeyleri

BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim
Acıma Üzüntü	Maalesef	B1, B2, C1	A1, B1, C1	A1, A2, B1, B2, C2
	Ne yazık ki	B2, C1, C2	B1, B2, C1	A2, B1, B2, C1
	Sözün bittiği yer	-	-	C1
	Yazık	-	-	C2
	Çok yazık olmuş.	-	-	B2

BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim
Beğeni Memnuniyet	Allah'a şükür.	-	-	B1
	Allahtan	C1	B1	-
	Bayıldım.	-	A2, C1	-
	Bravo	-	B2	-
	Çok şükür!	B1, B2, C2	C1	A1, A2, B1, B2, C1
	Değmeyin keyfime/Değmesinler keyfimize	C1	-	-
	Elhamdülillah	C2	-	C2
	Hamdolsun.	-	-	C2
	Keyfine değme gitsin.	-	-	C1
	Ne mutlu (bana)	C1	B2	B1
	Ne mutlu (bizlere)	-	-	B1
	Oh canımıza değsin!	-	-	C2
	Oh be!	-	-	C2
	Şükürler olsun.	C2	-	B1
	Yaşasın!	A2	B1	A2
Belirsizlik Çaresizlik	Bakalım.	B2, C1	A2, B2, C1	C2
	Canını sıkma.	-	-	B1
	Dert etme.	-	B2	-
	Elimde değil.	-	B1	-
	Hayırlısı olsun.	-	A2	B2, C2
	İnşallah	A1, A2, C1, C2	B2, C1	A1, A2, B1, B2, C1, C2
	Kim bilir/Kim bilebilir ki (İz. B2).	A2, B2, C1	B2	B1, B2, C2
	Nasip	-	-	C1
	Ne bileyim.	-	-	B2
	Umarım.	B1, B2, C1	B2, C1	B1, C1
Endişe Korku	Allah korusun.	B2, C2	-	B1, B2
	Hayırdır?	B1, B2	A2, B2, C1	B1
	Hayırdır inşallah!	-	B2	A1, A2, B1, C2
	Hayrola!	C1	-	A2, C2
	Hayrolsun inşallah.	A2	-	-
	Nazar değmesin.	-	C1	-
	Şeytan kulağına kurşun.	-	B2, C1	-
Minnet	Allah ne muradı varsa versin.	-	C1	-
	Allah razı olsun.	-	-	B2
	Eksik olma.	-	C1	C2
	Hakkını ödeyemeyiz.	-	B2	-
	Ne kadar teşekkür etsem az.	-	B2	-

BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim
Öfke	Allah belasını versin.	-	C1	-
	Cehennem ol.	B2	-	-
	Lanet olsun.	C1	-	-
	Şeytan görsün yüzünü.	-	-	C1
Pişmanlık	Şimdiki aklım olsa.	-	B2	-
	Tüh ya!	-	B2	-
Samimiyet Sevgi	Kurban olayım.	-	C1	-
	Seni seviyorum.	A1, C1	B2, C1	A2, B1, C2
Şaşırma	Allah Allah!	B2, C1	A2, B1	A2, B1
	Aman Allah'ım!	B1, C1	-	A1, B1
	Daha neler!	B2	-	-
	Hadi canım!	-	-	B1
	Hadi canım sen de!	B2	C1	B2
	Hadi ya !	B2	-	-
	Hay Allah!	C1, C2	-	B1
	Vay anasını!	-	C1	-
	Vay be!	-	B1	-
	Yok artık!	B2	-	-
	Yok canım !	B2, C1	-	A2
	Yok daha neler!	-	C1	-

Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'nde C1 düzeyinde “duygularımı ifade edebilme, imalarda bulunabilme ve şakalaşabilme” yeterlikleri yer almakta olup bu yeterliğe ulaşabilmek için B1 düzeyinden itibaren belli başlı duyguları ifade kalıplarına yer verilmesi gereklidir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretim setlerine bakıldığında, duygu ifadesi olan kalıp sözlerin Çerçeve Metni'ne uygun şekilde çoğunlukla orta düzeyinden itibaren yer aldığı görülmektedir. Bununla beraber belirli bir duyguya yönelik kalıp sözlerden birkaçı tüm setlerde ortak bir şekilde yer almakta; bu kalıpların bazılarının da ele alındığı düzeyler farklılık göstermektedir. Örneğin; acıma/üzüntü bağlamında *Ne yazık ki* kalıp sözü tüm setlerde yer almakla beraber Yedi İklim A2, İzmir'de B1, İstanbul'da B2 düzeyinden itibaren verilmektedir. Tüm kitaplarda ortak olan ve genellikle sarmal olarak farklı düzeylerde de yer verilen kalıp sözler dışında, her bir kitap setinde farklı kalıp sözler yer almakta ve genellikle bir kez verilip bir daha örneklendirilmemektedir.

Kitap setlerinde;

Acıma ve üzüntü bağlamında; *Ne yazık ki* ve *Maalesef*

Beğeni ve memnuniyette; *Yaşasın* ve *Çok şükür*

Belirsizlik ve çaresizlikte; *Bakalım*, *İnşallah*, *Kim bilir/Kim bilebilir ki*, *Umarım*

Şaşırma bağlamında; *Allah Allah*, *Hadi canım sen de*

Sevgi bağlamında; *Seni seviyorum*

ortak bir şekilde yer alırken;

Endişe ve korkuda; *Hayırdır/Hayırdır inşallah, Hayrola, Allah korusun*
Minnet bağlamında; *Eksik olma*
Şaşırma; *Aman Allah'ım, Hay Allah, Yok canım*
iki kitap setinde yer almaktadır.

Duygu ifade etme kalıplarından ortak olanların genellikle farklı düzeylerde de tekrar ele alınırken tek bir sette yer alan kalıp sözler genellikle bir kez yer verildiği görülmektedir. Setlerden Yedi İklim'de, en çok sayıda ve çeşitte kalıp sözün yer aldığı görülmektedir.

3.3. Tutum Belirtme Kalıpları

Belirli tutumların ifadesinde kullanılan ve setlerde yer alan kalıp sözler ve düzeyleri Tablo 6'da görülmektedir:

Tablo 6: Tutum belirtme kalıplarının kitap setlerinde yer alma düzeyleri

BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim
Bireyci/ Toplumcu tutum	Kim ne derse desin./ Başkaları ne derse desin.	-	-	C2
Cinsiyet	-	-	-	-
Eleştirme	Ayıp	A2	A2	-
	Ayıp olacak.	-	A2	-
	Ayıp oldu.	-	-	-
	Çok ayıp	A2	A1, A2	-
	Çok ayıp olmuş.	C1	-	-
	Neyin kafasıdır bu	-	C1	-
	Pes doğrusu	C2	-	-
İkna etme	Allah aşkına	-	-	C1
	Allah'ımı seversen	-	C1	-
	Merak etme /Hiç merak etmeyin.	A2, C1, C2	B2, C1	A2, B1, B2
	Ne olur	C1	C1	B2
	Ne yalan söyleyeyim	-	-	B2
	Valla	-	A2, B2, C1	-
	Vallahi	-	-	B2, C1
	Yemin et!	C1	-	-
İroni	Aferin	-	A2	-

BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim
İtiraz etme	Alakası yok.	C1	-	-
	Aşk olsun!	C1, C2	C1	B2
	Hadi canım sen de!	-	C1	-
	Hadi oradan!	B2	C1	-
	Ne alakası var.	-	B1	-
	Ne münasebet.	-	-	B2
	Olsa dükkân senin.	-	-	C2
	Olur mu öyle şey.	-	B2	B2, C1
Reddetme	Tövbe ya Rabbi!	-	C1	-
	Yeter!	B2	-	-
	Yok be!	C2	-	-
	Yok canım!	-	B1	-
Nezaket	Affedersiniz	A1, A2, B2	-	A1, A2, B1, B2
	İzninizle	-	B1	-
	Lütfen	A1, A2, B1, B2, C1, C2	A1, A2, B1, B2, C1	A2, B1, B2, C1, C2
	Niye zahmet ettiniz /Zahmet olur mu hiç.	-	-	A2, B2
	Pardon	B2	A1, A2	A2
	Rica ederim. (dilekçede)	-	B1	-
	Rica etsem	A2	B2	-
	Sana zahmet	A2	A2	-
	Zahmet olacak	-	-	B2
	Zahmet oldu.	-	C1	-
Onaylama	Al benden de o kadar	-	B2	-
	Baş üstüne	-	C1	-
	Fark etmez	B2, C1, C2	A2, B1	A2, B1
	Memnuniyetle	A2	-	B1
	Nasıl isterseniz.	A2	-	-
	Neden olmasın?	C1	-	B1, C1
	Niye olmasın?	C1	-	-
	Olur mu olur valla	-	B2	-
	Sen bilirsin.	B1	-	C2
	Sen yeter ki iste	-	B1	-
	Seve seve	-	B2	B1
	Siz bilirsiniz.	-	-	A2
Övme	Aferin	B1, C1	B2	B2, C1, C2
	Bravo	-	B2	-

BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim
Özür dileme	Kusura bakma/Kusura bakmayın/ Hiç kusura bakmayın.	-	A2, B1, B2, C1	B2, C1
	Özür dilerim.	A1, A2, B1, B2, C1, C2	A2, B1, B2	A1, B1, B2
	Üzgünüm.	A1	-	-
Sabretme	-	-	-	-
Söz verme	Alacağın olsun.	-	C1	-
	Söz	-	B2, C1	-
	Söz veriyorum.	-	A2, B1	B1
Teşekkür etme	Ne demek	-	B1	-
	Önemli değil.	-	A1, A2, B2	A1
	Rica ederim.	A1, A2	A1, A2, B2	A1, B1, C1
	Rica ediyorum.	B1	-	-
	Sağ ol/Sağ olun.	A1, A2, B1, B2	A1, A2, B1, B2, C1	A1, B1
	Teşekkür ederim/ederiz.	A1, A2, B2, C1, C2	A1, A2, B1, B2, C1	A1, B1, B2, C1
	Teşekkür ediyorum.	-	A1, B2	B1
	Teşekkürler	A1, A2, B2, C1, C2	A1, A2, B1, B2	B1
Umursamama	Adam sen de	C1	-	-
	Bana ne yahu /Bana ne	B1	-	C2
	Boş ver/ Aman boş ver.	-	A2, B1, B2, C1	B1, C1
	Neyse/Aman neyse	B2, C1, C2	A1, B2	A2, B1, B2, C2
Uyarma	Aramızda kalsın.	C1	-	-
	Benden duymuş olmayın.	-	-	B2
	Benden günah gitti.	-	C1	-
	Benden söylemesi.	-	C1	-
	Dikkat et!	A2, B1, B2, C1	-	-
	Dikkatli ol.	B2, C1	A1	-
	Haberin olsun.	C1	-	A2
	Sana ne!	-	A2	-
Sakın.	A2, B1, B2, C2	B2, C1	-	

Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'nde temel düzeyde “selamlaşma, teşekkür etme, özür dileme, lütfen vb. nezaket ifadelerini kullanma (A1)” ile “en basit ve en çok kullanılan kalıp ifadeleri kullanarak basit ve etkili bir iletişime girebilme (A2)” yeterlikleri yer almaktadır. Tutumlara yönelik kitap setlerinde yer alan kalıp sözlere Çerçeve Metni'ndeki yeterlikler açısından bakıldığında;

Bireysellik/Toplumsallık: Yalnızca Yedi İklim'de, C2 düzeyinde *Kim/Başkaları ne derse desin* kalıp sözü yer almaktadır.

Eleştirme: Tüm setlerde ortak olan kalıp söz bulunmamakla birlikte, toplumuzda eleştirinin daha çok toplumsal boyutta ifadesi olan *Ayıp* sözünün Yedi İklim dışındaki setlerde temel düzeyde yer aldığı görülmektedir.

İkna: Kitap setlerinin tümünde *Merak etme* ile *Ne olur* kalıp sözleri yer almakta olup farklı düzeylerde verilmektedir.

İroni: Öğretim setlerinde İzmir'de yer alan *Aferin* dışında ironik anlamda kalıp söz kullanımı bulunmamaktadır. Çerçeve Metni'nde “imada bulunabilme” yeterliği C1 düzeyinde vurgulanmasına karşın sette A2 düzeyinde yer almaktadır.

İtiraz etme/Reddetme: Bu bağlamda, hayır, olmaz, mümkün değil, gerek yok gibi ifadeler yanında kalıp sözler de kullanılmaktadır. *Aşk olsun* ifadesi bunlardan biri olup tüm setlerde B2, C1 ve C2 düzeylerinde yer almaktadır.

Nezaket: *Lütfen* sözünün temel düzeyde tüm setlerde yer aldığı ve diğer düzeylerde de sıklıkla tekrar edildiği görülmektedir. Setlerde sıklıkla yer alan *Affedersiniz* sözü İzmir setinde hiç yer almazken diğer setlerde A1 düzeyinden itibaren verilmektedir. Nezaket bağlamında *Affedersiniz* ile aynı işlevde kullanılan *Pardon* sözü tüm setlerde yer almakla birlikte A1, A2, B2 gibi farklı düzeylerde verilmektedir.

Onaylama: Kitap setlerinde onaylama bağlamında evet, tamam, tamam o zaman, peki o zaman ifadeleri yanında birkaç kalıp söze de yer verilmektedir. Bu sözlerden tüm setlerde yer alan *Fark etmez* kalıbı İstanbul'da B2, diğer setlerde ise A2 ve B1 düzeylerinde yer almaktadır. İzmir dışındaki setlerde yer alan *Sen bilirsin* kalıbı ise B1'den C2'ye farklı düzeylerde yer almaktadır.

Övme: Övme ediminin temel ifade aracı olan *Aferin* sözü orta düzeye yönelik tüm setlerde yer almaktadır.

Özür dileme: *Özür dilerim* kalıbı, tüm setlerde temel düzeyden itibaren yer almakla birlikte Çerçeve Metni'nde A1 düzeyinde belirtilen bu yeterlik İzmir setinde A2 düzeyinde verilmektedir. Türkçede sıklıkla kullanılan bir diğer özür kalıbı olan *Kusura bakma*, İstanbul setinde yer almazken, İzmir'de A2'den itibaren verilirken Yedi İklim'de B2 ve C1 düzeylerinde yer almaktadır.

Söz verme: İstanbul dışındaki setlerde *Söz veriyorum* kalıbı temel ya da orta düzeyde yer almaktadır. Bu kalıbın yanı sıra İzmir setinde, orta ve ileri düzeylerde

Söz, *Alacağın olsun* kalıpları da yer almakta olup bu bağlamda en çok kalıp söz varlığı içeren settir.

Teşekkür etme: *Teşekkür ederim* ve *Sağ ol* sözü A1 düzeyinden itibaren tüm setlerde verilirken *Teşekkür ederimin* indirgenmiş şekli *Teşekkürler* Yedi İklim’de yalnızca B1 düzeyinde, diğer setler ise A1’den itibaren yer almaktadır. Teşekküre karşılık nezaketin bir gereği olarak sıkça kullanılan *Rica ederim* tüm setlerde A1’den itibaren verilirken yine sık kullanıma sahip *Önemli değil* kalıbı, İstanbul dışındaki setlerde A1 düzeyinden itibaren yer almaktadır. Daha samimi bir üslup içeren *Ne demek* ise yalnızca İzmir’de, B1 düzeyinde verilmektedir.

Umursamama: Bu bağlamda kitap setlerinde en sık (*Aman*) *Neyse* ve *Boş ver* kalıp sözleri yer almaktadır. Her iki kalıp söze de setlerde temel ya da orta düzeyden itibaren yer verilirken *Boş ver* kalıbı İstanbul setinde yer almamaktadır. Bu kalıplar dışında *Adam sen de* yalnızca İstanbul’da verilirken *Bana ne* (yahu) İstanbul ve Yedi İklim’de orta ya da ileri düzeyde yer almaktadır.

Uyarma: Uyarı bağlamında kitap setlerinde *Dikkat et*, *Dikkatli ol*, *Aramızda kalsın*, *Benden duymuş olmayın*, *Benden söylemesi*, *Haberin olsun*, *Sakın* gibi çeşitli kalıp sözler yer almakla beraber tüm setlerde ortak şekilde yer alan kalıp söz yoktur. Bu kalıp sözlerden *Haberin olsun*, İzmir dışındaki setlerde geçmekte olup A2’den C1’e farklı düzeylerde ele alınmaktadır. Uyarma edimine yönelik kalıp sözlere genellikle orta ve ileri düzeyde yer verilmektedir.

Tutum ifade eden ve kitap setlerinde yer alan kalıp sözlere genel olarak bakıldığında; teşekkür, özür, nezaket edimlerine yönelik belli başlı kalıp sözlerin Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi’ne uygun şekilde temel düzeyde ele alındığı, diğer düzeylerde tekrarlandığı ve tüm setlerde ortak olduğu görülmektedir. Setlerde sabretme ve cinsiyetçi tutuma yönelik kalıp sözler yer almazken diğer tutumlara yönelik kalıp sözler Çerçeve Metni’ne uygun şekilde orta ya da ileri düzeyde yer almaktadır. Bununla beraber tüm setlerde ortak şekilde yer alan az sayıda kalıp söz bulunduğu, ortak olanlar arasında da düzey farkı bulunduğu görülmektedir.

3.4. Söylem Düzenleme Kalıpları

Kalıp sözler yalnızca bağlamsal koşullara uygun kullanımları içeren ifadeler olmayıp bazıları bağlamsal içeriğin düzenlenmesi işlevine de sahiptir. Schmitt ve Carter (2004, s.10)’ın da ifade ettiği gibi kalıp sözlerin özel işlevlerinden biri de söylemin düzenlenmesi olup yazılı anlatım gibi sözlü anlatım da organize edici ifadeler yönünden oldukça zengindir. Söylemin düzenlenmesinde bağlaç, belirteç, ünlem gibi farklı sözcük türleri ile birlikte kalıp sözler de kullanılmaktadır. Söylemin düzenlenmesinde kullanılan kalıp sözler özellikle “söz alma/kesme ile konuyu değiştirme ve toparlama” işlevinde kullanılmaktadır.

Çalışmamız sırasında söylemin düzenlenmesi işlevinde kullanılan az sayıda kalıp söze rastlanmıştır. Söylem düzenleme işlevinde kullanılan kalıp sözler Tablo 7’de gösterilmiştir:

Tablo 7: Söylem düzenleme kalıplarının kitap setlerinde yer alma düzeyleri

BAĞLAM	KALIP SÖZ	İstanbul	İzmir	Yedi İklim
Konuya giriş	Laf aramızda	-	-	B1
Konuyu toplama	Sadede gelelim!	-	C1	-
Konuya giriş	Sözünü balla kestim.	-	C1	-

Tablo 7’de de görüleceği üzere kitap setlerinde çok az sayıda söylem düzenleme işlevinde kullanılan kalıp söz yer almakta olup ortak kalıp söz bulunmamaktadır. Bu sözlerden *Laf aramızda* Yedi İklim’de orta düzeyde yer alırken *Sadede gelelim* ve *Sözünü balla kestim* sözlerine yalnızca İzmir setinde ve ileri düzeyde yer verilmektedir.

Sonuç

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi setleri incelendiğinde, temel düzeyde bağlamsal koşulların sınırlılığının da etkisiyle, kalıp sözlerin seçiminde ve kullanımında büyük bir farklılık görülmemektedir. Bu düzeyde tanışma, selamlaşma, hâl hatır sorma, kutlama, teşekkür etme, özür dileme, karşılama-uğurlama vb. gibi belirli edimlere yönelik yeterlikler yer almakta, tüm setlerde bu bağlamda kullanılan kalıp sözlere yer verilmekle birlikte resmî-teklifsiz dil seçiminde (*Selam/Merhaba Nasılsınız/Naber; İyiyim/ Eh işte* vb.) farklılıklar bulunmaktadır. Temel düzeyde yer alan kalıp sözler gündelik iletişimindeki kullanımına bağlı olarak ilerleyen düzeylerde de yer almaktadır. Bu düzeyde kalıp sözlerin gündelik iletişimdeki kullanımına uygun olarak diyaloglarla verildiği; öğretim yöntemine uygun olarak tekrar, tamamlama ve eşleştirme çalışmalarıyla kavratılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Orta ve ileri düzeylerde kitap setleri, Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi’ne uygun şekilde, kalıp sözlerle birlikte deyim, atasözü, ikileme, birleşikler vb. kalıplaşmış ifadeleri de içerecek şekilde düzenlenmektedir. Kitabın sınırlılıkları ile deyim, atasözü gibi kalıp birimlere ayrılan yer göz önüne alındığında, bu düzeylerde kalıp söz varlığının artmasına karşın kavratıcı çalışmalar azalmaktadır. Kalıp sözler bu düzeylerde, genellikle, diyalog ve metinlerde yer almakta, ancak ilerleyen bölüm ya da düzeylerde yer verilmediği için kavratmadan çok tanıtmaya yönelik ele alınmaktadır. Temel düzeyde yer alanlar (teşekkür, özür, rica vb.) dışında, duygu ve tutumların ifadesi ile söylemin düzenlenmesinde kullanılan kalıp sözler, Çerçeve Metni’ne uygun şekilde, genellikle orta düzeyden itibaren ele alınmaktadır. Bununla beraber her sette farklı kalıp sözler yer almakta ve genellikle bir kez verilip bir daha örneklendirilmemektedir. Dolayısıyla temel düzeydekilerin aksine orta ve ileri düzeylerde setlerde ortak şekilde yer alan kalıp söz sayısı azalmakta, kimi zaman da aynı kalıp söz farklı düzeylerde ele alınmaktadır.

Dildeki yoğunluğu, bağlamsal ve işlevsel çeşitliliği düşünüldüğünde ders kitaplarında farklı kalıp sözlerin yer alması doğaldır. Bununla birlikte belirli bağlamlarda sık kullanılan, dolayısıyla Türkçe öğrenirinin sıklıkla karşılaşacağı kalıp sözlerin kimi setlerde yer almaması (*Hayırlı olsun, Mutlu yıllar, Maşallah, Yok artık* vb.), bazı kalıp sözlerin sık kullanılan varyasyonlarına yer verilmemesi (*İyi günler /Hayırlı günler, Bayramınız kutlu/Bayramınız mübarek olsun* vb.), birinde temel

düzeyde yer alan bir kalıp sözün başka bir sette ileri düzeyde ele alınması, özellikle orta düzeyden itibaren verilen kalıp sözleri kavratıcı çalışmaların bulunmaması bir eksiklik olarak görülmektedir. Gündelik iletişimdeki yeri ve yabancı dil öğrenirinin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak kalıp sözlere yönelik bağlam ve işlev temelli bir sınıflandırma yapılması, bu sınıflandırma çerçevesinde belli başlı kalıp sözlerin belirlenerek kitaplarda öncelikle bunlara yer verilmesi eksikliğin giderilmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca metin ya da etkinliklerde yer almamasına karşın aynı bağlamsal koşullarda sık kullanılan (*Doğum günün kutlu olsun, İyi ki doğdun, Nice mutlu yıllara; Teşekkür ederim, Teşekkürler; Sağ ol, Allah razı olsun* vb.) kalıp sözlerin ilgili bölümde ya da kitap sonunda liste hâlinde verilmesi öğrenirlerin farkındalığının gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Yabancı dil öğretimi yalnızca sınıf ortamı ya da ders kitaplarıyla sınırlı değildir. Günümüz şartlarında hedef dille ilgili çok sayıda kaynak ve materyale özellikle internet ortamında ulaşmak mümkündür. Günümüz iletişim araçlarının sağladığı imkânlardan yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yararlanmak öğrenirlerin eksiklerini tamamlamasına ve kendi kendine öğrenme stratejileri geliştirmesine önemli katkılarda bulunacaktır. Bu bağlamda internet teknolojilerinden, özellikle de sosyal ağlardan kalıp söz öğretiminde yararlanılabilir. Film ve TV dizileri, şarkılar, karikatürler de kalıp söz öğretiminde önemli birer kaynak olup öğrenirler, bu materyallerin uygun olanlarından yararlanma konusunda yönlendirilebilir.

Kaynakça

- ADOLPHS, Svenja, Valerie Durow (2004). “Social-Cultural integration and the development of formulaic sequences”, *Formulaic Sequences Acquisition, processing and use* (Ed.N.Schmitt), Amsterdam / Philadelphia: John Benjamin Publishing Co., s. 107-126.
- AKSAN, Doğan (2006). *Anadilimizin Söz Denizinde*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Avrupa Konseyi (2013). *Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi: Öğrenim, Öğretim ve Değerlendirme*, Ankara: MEB.
- BAYRAKTAR, Semra (2019). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Bir Kültür Aktarım Aracı Olarak Kalıp Sözler*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.
- CORRIGAN, Roberta, Edith A. Moravcsik, Hamit Ouali, Kathleen M. Wheatley (2009). “Introduction. Approaches to the study of formulae”, *Formulaic Language Volume 1: Distribution and historical change* (Ed. R.Corrigan, E.A.Moravcsik, H.Ouali, K.M. Wheatley), Amsterdam / Philadelphia: John Benjamin Publishing Co., s.xi-xxiv.
- ÇOTUKSÖKEN, Yusuf (2015). *Uygulamalı Türk Dili*, İstanbul: Papatya Yayınları.
- DEMİR, Mine (2016). *Yabancı Dil Olarak Türkçede Kalıp Sözlerin Öğretimi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- ELLIS, Nick C., Rita Simpson-Vlach, Carson Maynard (2008). “Formulaic Language in Native and Second Language Speakers: Psycholinguistics, Corpus Linguistics and TESOL”, *Tesol Quarterly*, 42(3), s.375-396.
- ERMAN, Britt (2009). “Formulaic language from a learner perspective: What the learner needs to know”, *Formulaic Language Volume 2: Acquisition, loss, psychological reality and functional explanations* (Ed. R.Corrigan, E.A.Moravcsik, H.Ouali, K.M. Wheatley), Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamin Publishing Co., s.323-346.

- GÖKDAYI, Hüriyet (2015). *Türkçede Kalıp Sözcükler*, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- İstanbul Yabancılar İçin Türkçe A1 Çalışma Kitabı* (2012). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- İstanbul Yabancılar İçin Türkçe A1 Ders Kitabı* (2012). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- İstanbul Yabancılar İçin Türkçe A2 Çalışma Kitabı* (2013). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- İstanbul Yabancılar İçin Türkçe A2 Ders Kitabı* (2013). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- İstanbul Yabancılar İçin Türkçe B1 Çalışma Kitabı* (2013). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- İstanbul Yabancılar İçin Türkçe B1 Ders Kitabı* (2013). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- İstanbul Yabancılar İçin Türkçe B2 Çalışma Kitabı* (2014). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- İstanbul Yabancılar İçin Türkçe B2 Ders Kitabı* (2014). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+ Çalışma Kitabı* (2013). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- İstanbul Yabancılar İçin Türkçe C1/+ Ders Kitabı* (2013). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- İzmir Yabancılar İçin Türkçe A1 Alıştırma Kitabı* (2013). İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- İzmir Yabancılar İçin Türkçe A1 Ders Kitabı* (2013). İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- İzmir Yabancılar İçin Türkçe A2 Alıştırma Kitabı* (2014). İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- İzmir Yabancılar İçin Türkçe A2 Ders Kitabı* (2014). İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- İzmir Yabancılar İçin Türkçe B1 Alıştırma Kitabı* (2015). İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- İzmir Yabancılar İçin Türkçe B1 Ders Kitabı* (2015). İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- İzmir Yabancılar İçin Türkçe B2 Ders Kitabı* (2015). İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- İzmir Yabancılar İçin Türkçe C1 Ders Kitabı* (2015). İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- KARA, Mehmet, Muhammet Raşit Memiş (2015). “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenlerin Kalıp İfadeleri Kullanmadaki Düzeyleri”, *International Journal of Education and Teaching*, s.1670-1681.
- KULA, Onur Bilge (1996). “Dilin kültürelliği ya da kültürün dilselliği”, *Bilim ve Ütopya*, s.46-47.
- MARTI, Leyla (2014). “Türkçe Öğrenenler Açısından Kalıp Sözcükler ve İşlevleri”. *Yabancılar İçin Türkçe Öğretimi Politika Yöntem ve Beceriler* (Ed. D.Yaylı, Y. Bayyurt), Ankara: Anı Yayıncılık, s.105-114.
- MYLES, Florence, Janice Hooper, Rosamond Mitchell (1998). “Rote or Rule? Exploring the Role of Formulaic Language in Classroom Foreign Language Learning”, *Language Learning* 43(3), s. 323-363.
- PAWLEY, Andrew (2009). “Grammarians’ languages versus humanists’ languages and the place of speech act formulas in models of linguistic competence”, *Formulaic Language Volume 1: Distribution and historical change* (Ed. R.Corrigan, E.A.Moravcsik, H.Ouali, K.M. Wheatley), Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamin Publishing Co., s.3-26.
- SCHMITT, Norbert, Ronald Carter (2004).“Formulaic sequences in action: An introduction”, *Formulaic Sequences Acquisition, Processing and Use* (Ed. N. Schmitt), Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamin Publishing Co., s.1-22.
- WOOD, David (2009). “Effect of focused instruction of formulaic sequences on fluent expression in second language narratives: A case study”, *Canadian Journal of Applied Linguistics* 12, s.39-57.
- WRAY, Alison (2000). “Formulaic Sequences in Second Language Teaching: Principle and Practice”, *Applied Linguistics* 21, s.463-489.
- WRAY, Alison, Mick Perkins (2000). “The functions of formulaic language: an integrated model”, *Language & Communication*, s.1-28.
- WRAY, Alison (2009). “Identifying formulaic language: Persistent challenges and new opportunities”, *Formulaic Language Volume 1: Distribution and historical change* (Ed. R.Corrigan, E.A.Moravcsik, H.Ouali, K.M. Wheatley), Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamin Publishing Co., s.27-54.

- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti A1 Çalışma Kitabı* (2015). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti A1 Ders Kitabı* (2015). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti A1 Öğretmen Kitabı* (2015). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti A2 Çalışma Kitabı* (2015). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti A2 Ders Kitabı* (2015). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti A1 Öğretmen Kitabı* (2015). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti B1 Çalışma Kitabı* (2015). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti B1 Ders Kitabı* (2015). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti B1 Öğretmen Kitabı* (2015). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti B2 Çalışma Kitabı* (2015). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti B2 Ders Kitabı* (2015). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti B2 Öğretmen Kitabı* (2015). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti C1 Çalışma Kitabı* (2015). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti C1 Ders Kitabı* (2015). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti C1 Öğretmen Kitabı* (2015). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti C2 Çalışma Kitabı* (2015). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti C2 Ders Kitabı* (2015). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti C2 Öğretmen Kitabı* (2015). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- YILMAZ, Fatih, Yasemin Ertürk Şenden (2015). “Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Kalıp Sözler: Babam ve Oğlum Film Örneği”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 32, s.187-202.